

Руслан Басенко

РЕНЕСАНСНІ ЧЕСНОТИ РАННЬОМОДЕРНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ІНІЦІАТИВАХ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ

У наш час європейський світ переживає глибокі зміни антропологічного та соціокультурного змісту: очевидні здобутки демонструє ліберальність державної влади, вершин репутації досягає демократичність суспільного життя, значну репрезентативність виявляють дискусійні форуми громадянського суспільства, нові інформаційні та консенсуальні горизонти відкривають глобальні комунікаційні мережі, піднесеного й особливого звучання набуває гідність і свобода особистості. Втім, світові катастрофи, злочини тероризму й геополітичні загострення минулих днів, змушують поглянути й на інший бік сучасності: увага до особистості дедалі частіше спотворюється надмірними зазіханнями людини на залученість до життєвих насолод, а індивідуальні способи смислопошуку парадоксальним чином штовхають людину вийти за межі аксіології людяності, толерантності та співчуття.

Гостра необхідність оновлення морально-ціннісних орієнтирів і смислових координат змушує звернути увагу і на педагогічний формат соціокультурної ситуації сьогодення, адже конституювання пріоритетів людяності й співчуття як морально-ціннісних універсалів світової культури може бути успішно здійсненим лише в контексті виховних ініціатив, мета, завдання і зміст яких стануть співзвучними гуманістичній ціннісно-смісловій парадигмі.

У зв'язку з цим, небезпідставний дослідницький інтерес становить історико-педагогічний досвід розбудови ренесансних чеснот особистості у ранньомодерних молодіжних ініціативах ордену єзуїтів (Товариства Ісуса) – католицької духовно-світської організації, заснованої 1534 р. іспанцем Ігнатієм Лойолою для внутрішньоцерковного реформування та реалізації стратегії протистояння Реформації шляхом катехизаторської, проповідницької, місіонерської, соціальної та освітньо-виховної діяльності.

У попередніх публікаціях [1] ми дійшли висновку, що Товариство Ісуса одним із перших розпочало втілення суттєво нової та своєчасної соціокультурної та педагогічної роботи – молодіжної політики, яка, починаючи з середини XVI ст. і до наших днів, була і є невід'ємною частиною європейського та світового цивілізаційного контексту.

Суспільна значимість культурно-педагогічної діяльності єзуїтів викликала значний інтерес науковців. Історико-педагогічній рефлексії ранньомодерних ініціатив Товариства Ісуса присвячені праці О. Баковецької, В. Бангерта, Р. Бірелея, Т. Блінової, Дж. Бродріка, Г. Бьомера, Г. Ганса, Р.-Ф. Гетте, Б. Годе, Т. Грзінгера, Ж. де Гібера, А. Гожалчинського, Ж. Губера, А. Дем'яновича, М. Інглота, В. Кіку, Ш. Кіхле, П.-Х. Кольвенбаха, Ж. Лакутюра, Л. Лопухіна, В. Лявшука, Р. Марека, М. Мелеші, Д. Мітчела, Г. Моно, М. Муллета, Г. Навольської, Дж. Оменна, А. Папазової, Дж. Райта, Л. Ранке, Н. Свиридової, С. Серякова, М. Філіпсона, Р. Фюльопа-Міллера, К. Харламповича, К. Холіса, Т. Шевченко, К. Шмідта, Д. Шмоніна, Н. Яковенко, М. Ястребова та ін.

Перші розвідки про вплив педагогічної традиції європейського Відродження на єзуїтське шкільництво почали з'являтися в Західній Європі у другій половині XIX ст. (праці Ф. де Денвілля, Г. Кодіна Мір, М. Скадуто). В останній чверті XX століття світ побачили наукові доробки А. Рабіла, Т. О'Рейлі, Ч. Трінкауса. Теоретико-методологічні основи вивчення ренесансного піддрунтя ранньомодерних молодіжних ініціатив Товариства Ісуса представлені лише в дослідженнях Дж. Оліна [9] та Дж. О'Меллі [10-11], росіян А. Темкіна та Д. Шмоніна [7], українських учених Б. Годе [2], Т. Шевченко, Н. Яковенко [8] та ін.

Це дає нам підстави стверджувати, що вплив ренесансного досвіду освіти і виховання на генезу молодіжних ініціатив єзуїтів вивчений недостатньо. У зв'язку з цим, на наш погляд, значний інтерес для сучасного дослідника становить виявлення місця ренесансних чеснот ранньомодерної особистості в єзуїтському досвіді піклування про світ європейської молоді.

Мету запропонованої статті ми вбачаємо в розкритті теоретико-педагогічних засад розбудови ренесансних чеснот у ранньомодерній молодіжній політиці чину св. Ігнатія.

Джерельна база цього дослідження представлена «Конституціями Товариства Ісуса» («*Constitutiones Societatis Iesu*»), шкільним статутом – «Уклад студій Товариства Ісуса» («*Ratio studiorum*»), епістолярною спадщиною Ігнатія Лойоли та членів ордену (як-от листи «Про гуманізм», «Як спілкуватися»), спогадами

перших єзуїтів («Співбесіда перших отців»), духовно-інтелектуальними, гомілетичними та агіографічними джерела, приміром «Духовні вправи» («*Exercicios espirituales*») Ігнатія Лойоли, його ж «Заповіт прочанина» (автобіографічна розповідь), «Духовний щоденник» та ін.

Багатовіковий досвід педагогічної діяльності чину св. Ігнатія свідчить, що випускник ранньомодерних єзуїтських шкіл – це високоосвічена, працелюбна і небайдужа молода особистість, яка, здобувши повноцінну та якісну освіту, була конкурентноспроможною у ранньомодерному європейському суспільстві. «Ми, – підкреслював офіційний єзуїтський історіограф Н. Орландіно, – бачимо, що багато з тих, хто нещодавно сидів перед нами на учнівських лавах, уже сяють у кардинальському пурпурі. Інші – у містах і державах досягли урядових посад. Ми виховали єпископів та їхніх радників. Навіть інші духовні товариства наповнені нашими учнями. Із особливо обдарованої молоді ми формуємо стан учителів, які набувають вагомого впливу в суспільстві, активізують власну діяльність у всіх католицьких землях» [5, с. 210].

Очевидними перспективами єзуїтська молодь, без сумніву, завдячувала участі Товариства Ісуса в розробці та втіленні католицького варіанту модернізації освіти у XVI ст., який врахував як середньовічну традицію шкільного й університетського навчання, так й ідеї ренесансно-гуманістичної інтелектуально-педагогічної думки. Такий парадигмальний синтез, передусім, виявився в тому, що педагогічні пріоритети єзуїтів орієнтувалися на ідеї морально-етичного дискурсу доби європейського Відродження та передбачали формування особистості, яка б володіла належними чеснотами, була б достатньо освіченою, демонструвала б нові підходи до вирішення актуальних проблем доби.

Наслідуючи гуманістів, єзуїти у своїх колегіях організаційно унормували всеєвропейську ренесансну програму «освіченого благочестя» («*pietas litterata*»). Її виховним ідеалом уважалося три чесноти: знання латини, що в тогочасних поняттях урівнювалося з освіченістю, діяльна побожність і вміння скрізь поводити себе належним чином. Ренесансна програма вимагала від людини високих моральних якостей, належної освіти, закликала кожного зусиллям власної волі, напруженої та самовідданої праці розкрити всі здібності й обдарування. Розбудову відповідних чеснот єзуїти проголосили основоположними пріоритетами свого піклування про світ європейського молодого покоління [8, с. 12].

Поділяючи думку гуманістів про те, що освіченість є вирішальним чинником

суспільного прогресу, єзуїти сформували всі умови для ґрунтовного оволодіння молодими людьми граматики-філологічними знаннями. Так, у листі «Про гуманізм» Ігнатій Лойола писав: «Для того, щоб повідомити знання, передати всі природні, набуті та благодатні обдарування, вельми важливо володіти мовами, особливо латиною» [3, с. 179]. Відповідне бачення першого єзуїта було відображено в «Конституціях»: «Оскільки, – зазначалося в документі, – метою освіти, яку здобували в Товаристві, є допомагати душам членів нашої спільноти та нашим ближнім. Це сприятиме то цьому сприятиме оволодінню словесністю» [4, с. 150]. Під терміном «словесність», окрім граматики, єзуїти розуміли й риторику.

Після засвоєння латини, наступною чеснотою вони вважали мистецтво красномовства. Члени Товариства Ісуса високо цінували вишуканість вченого слова та красу публічного виступу. Такі пріоритети були цілком співзвучними педагогічним ідеалам європейського Відродження. Як зазначав іспанський гуманіст Х. Л. Вівес, «...юнаків необхідно готувати до активної діяльності на благо суспільства, красномовності навчати для того, щоб виступити проти безправності й ганьби, за право і честь» [2, с. 111].

Надаючи значної уваги розбудові таких ренесансно-гуманістичних чеснот як ерудованість, висока освіченість, інтелектуальна культура та професійність, єзуїти важливим складником тогочасної молодіжної політики вважали й виховання у європейській молоді добродієвних звичаїв, які удосконалюють і прикрашають особистість, плекають гідну та пристойну поведінку, прищеплюють норми християнської моралі. «Особливо потрібно, – наголошувалося в «Конституціях», – щоб ті, хто приходить здобувати освіту до університетів Товариства, набували разом зі знаннями й добрих звичаїв, гідних християнина» [4, с. 187]. Відповідні мотивації знаходимо й в епістолі секретаря Ігнатія Лойоли Поланко, який писав: «Для того, щоб учителі-єзуїти мали багато слухачів, які б здобули якомога більше користі, необхідно до того, що живить розум, додати дещо благочестиве, що слугує їжею душі. Слухачі повинні повертатися додому людьми не лише вченими, але й добродушними і доброзичливими, а головне – уміти плекати християнські чесноти, добродійність і добродієвність» [3, с. 179-180].

Нормативне підтвердження такої педагогічної мети молодіжних ініціатив Товариства Ісуса, яка б відповідала новизні ренесансних етико-моральних ідеалів, було представлено в освітньому плані ордену єзуїтів «*Ratio Studiorum*». Відповідно до нього, головне завдання орденських шкіл Товариство вбачало в

тому, щоб «ті, хто їх відвідує, досягли найбільшого поступу в честивому житті, у добрих мистецтвах і доброму вченні для Божої слави» [6, с. 67]. Звернемо особливу увагу на згадане педагогічне твердження про «добрі мистецтва» («*bonae artes*»). Воно інтелектуально вноормувало ідеї освіти та етичного виховання, реалізовувалося у «гуманістичних студіях» («*studia humanitatis*») і дозволяло досягти вже згаданого еразмівського виховного ідеалу «освіченого благочестя» («*pietas litterata*»), а відтак – гуманістичної ідею єдності навчальних і виховних практик, ренесансних ідей про морально-дидактичні акценти освіти.

Тому цілком небезпідставним було твердження деяких учених про те, що педагогіка ордену єзуїтів, спираючись на ідею Ігнатія Лойоли про цілісне виховання особистості, її інтелекту та релігійності, максимального розвитку усіх її талантів, була покликана сформувати людину в цілому, а єзуїтська шкільна практика перетворила ренесансний гуманізм із явища елітарного в явище масове, здійснила освітню революцію про яку говорили та писали інтелектуали європейського Відродження [3, с. 179].

Єзуїти, як і ренесансні мислителі, засвідчили повагу до таких чеснот як майстерність, талант і обдарованість особистості. «Нехай, – зазначалося в шкільному статуті ордену, – публічно дискутують лише ті студенти, хто краще навчений. Інші ж нехай вправляються приватно до тих пір, доки не досягнуть такого рівня, щоб їх визнали гідними публічного виступу» [7, с. 313]. Уважаючи обдарованість і талант головними чеснотами, єзуїти приймали до ордену лише тих, хто «...мав більше природних і набутих дарів від Бога, які стануть їм у нагоді для досягнення мети» [6, с. 74].

Молодіжні ініціативи єзуїтів схвально відгукнулися і на новий, гуманістичний зміст поняття «добročесність», яке християнські мислителі пов'язували з активною діяльністю людини, її добрими та благочестивими справами [2, с. 111].

Отже, серед найважливіших людських чеснот єзуїти, як і їхні попередники гуманісти, називали працюючість і активність, ініціативність і творчий запал, рішучість і розважливність, зусилля і небайдушність, раціональність і ревність. Вони рішуче засуджували неробство, надмірний аскетизм та умертвіння тілесних сил. Цілком очевидно, що статус провідної чесноти отримала діяльна побожність, яка, синтезувавши аскетизм схоластичного Середньовіччя та індивідуалізм Ренесансу, унормувала споглядання і дію, які в єзуїтизмі взаємно доповнили та збагатили одне одну.

Так, у «*Ratio*» підкреслювалася необхідність

виявлення старанності молоді у ході навчання: «Студенти повинні поважно і стало докладати зусиль до студій, бути наполегливими, старанними. У класі нехай не блукають туди-сюди, а кожен хай скромно і тихо пильнує свого діла» [6, с. 211]. Крім того, у документі були визначені і критерії вибору вчителів. Це: працюючість, старанність, небайдушність до учнів, раціональність і розважливність [6, с. 40]. «Щодо розуму, – зазначалося в «Конституція», – важливою для кандидата на вступ у Товариство є розсудливність, або природній здоровий глузд, необхідний для набуття такої розсудливості» [4, с. 76].

Як бачимо, єзуїти педагогічно інтерпретували ренесансно-гуманістичну інтелектуальну спадщину, упровадивши в розбудову чеснот орденської молоді декілька семантико-смислових навантажень гуманізму. Розуміючи його як «наслідування стародавніх», як відновлення зразків античної освіченості, провідними чеснотами власної молодіжної політики Товариство Ісуса проголосило освіченість, вишуканість латинської мови, інтелектуальну культуру, витончений смак, красномовність, досконалість вченого слова і публічного виступу, добročесну поведінку. Із ренесансно-гуманістичних пріоритетів індивідуалізму кодекс єзуїтської добročесності тоді поповнився діяльною побожністю, працюючістю, активністю, творчим запалом й ініціативністю, рішучістю і ревністю, небайдушністю, раціональністю і розважливністю. Єзуїти високо цінували талант і здібності молоді, звертали увагу на необхідність піклування про тілесне здоров'я тощо. Етимологічному тлумаченню гуманізму як людяності у виховних пріоритетах єзуїтів відповідали завдання розбудови чеснот скромності й ввічливості, виваженості й толерантності, поваги й уваги до старших, добра і любові, етики партнерства й єдності. Відтак в ігнатіанській молодіжній ініціативі були створені всі умови для реалізації еразмівського виховного ідеалу «освіченого благочестя». Єзуїти, анонсувавши в XVI-XVII ст. розбудову в європейської молоді «добрих мистецтв», заклали основи єдності навчально-виховних пріоритетів, зосередили увагу на морально-етичних акцентах у піклуванні про молоде покоління. Тому цілком закономірно, що розбудова представленого переліку чеснот, вивела єзуїтів на авансцену ранньомодерних практик піклування про світ європейської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басенко Р. О. Генеза і зміст освітньо-виховного напрямку молодіжної політики ордену єзуїтів (XVI – XVII століття) [Текст] / Р. О. Басенко // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: [зб. наук.

- пр]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 17. – С. 67 – 78.
2. Год Б. В. Мудрість вихователя (видатний іспанський гуманіст Х. Л. Вівес про виховання і навчання особистості) [Текст] / Б. В. Год // Наукові праці: [наук.-метод. журн.]. Педагогічні науки / Миколаївський держ. гуманіт. ун-т імені П. Могили. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – Т. 24. – Вип. 11. – С. 107 – 114.
 3. Кихле Ш. Ігнатий Лойола. Учитель духовности [Текст] / Ш. Кихле: пер. с нем. – М.: Истина и Жизнь, 2004. – 208 с.
 4. Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові Норми [Текст]; пер. з англ. А. Маслох. – Львів: Свічадо, 2005. – 532 с.
 5. Ранке Л. Римские папы, их церковь и государство в XVI и XVII столетиях [Текст]: пер. с нем. / Леопольд фон Ранке. – СПб.: Тип. И. Глазунова и К., 1842. – 480 с.
 6. **Ratio studiorum**: Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти [Текст]; пер. з лат. Р. Паранько; пер. з англ. А. Маслох. – Львів: Свічадо, 2008. – 252 с.
 7. Шмонин Д. В. «Порядок и устройство». К публикации раздела «**Ratio Studiorum**» (1599) [Текст] / Д. В. Шмонин // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – СПб.: Изд-во РХГА, 2011. – Т. 12. – Вып. 4. – С. 308 – 326.
 8. Яковенко Н. М. Латинське шкільництво і «шкільний гуманізм» в Україні кінця XVI – середини XVII ст. [Текст] / Н. М. Яковенко // Київська старовина. – 1997. – № 1-2 (315). – С. 11 – 27.
 9. Olin J. Erasmus, Utopia, and the Jesuits: Essays on the Outreach of Humanism [Text] / John C. Olin. – New York: Fordham University Press, 1994. – 105 pages.
 10. O'Malley J.W. Jesuit Schools of Humanities Yesterday and Today [Text] / John W. O'Malley // STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUITS. – 2015. – Vol. 47. – No. 1. – P. 1 – 34.
 11. O'Malley J.W. Renaissance Humanism and the First Jesuits [Text] / John W. O'Malley // Ignacio de Loyola y su tiempo: Congreso Internacional de Historia (9-13 Septiembre 1991); Universidad de Deusto / J. Plazaola, S.J., Ed. – Bilbao: Ediciones Mensajero, 1992. – P. 381 – 404.
- ordenу yezuitiv (XVI – XVII stolittia) [Tekst] / R. O. Basenko // Aktualni problemy vitchyznianoї ta vsesvitnoї istorii : [zb. nauk. pr]. – Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina, 2014. – Vyp. 17. – S. 67–78.
2. Hod B. V. Mudrist vykhovatelja (vydatnyi ispanyki humanist Kh. L. Vives pro vykhovannja i navchannja osobystosti) [Tekst] / B. V. Hod // Naukovi pratsi : [nauk.-metod. zhurn.]. Pedagogichni nauky / Mykolaivskij derzh. humanit. un-t imeni P. Mohyly. – Mykolaiv : Vyd-vo MDHU im. P. Mohyly, 2002. – T. 24. – Vyp. 11. – S. 107 – 114.
 3. Kikhle Sh. Ihnatyi Loyola. Uchitel dukhovnosti [Tekst] / Sh. Kikhle : per. s nem. – M. : Ystyna y Zhyzn, 2004. – 208 s.
 4. Konstytutsii Tovarystva Isusa ta yikh Dodatkovi Normy [Tekst] ; per. z anh. A. Masliukh. – Lviv : Svichado, 2005. – 532 s.
 5. Ranke L. Rymskie papu, ikh tserkov i hosudarstvo v XVI i XVII stoletyakh [Tekst] : per. s nem. / Leopold fon Ranke. – SPb. : Tip. I. Hlazunova i K., 1842. – 480 s.
 6. Ratio studiorum : Uklad studii Tovarystva Isusovoho. Systema yezuitskoї osvity [Tekst] ; per. z lat. R. Paranko ; per. z anh. A. Masliukh. – Lviv : Svichado, 2008. – 252 s.
 7. Shmonyn D. V. «Poriadok i ustroenie». K publikatsii razdela «Ratio Studiorum» (1599) [Tekst] / D. V. Shmonyn // Vestnik Russkoї khristianskoї humanitarnoї akademii. – SPb. : Yzd-vo RKhHA, 2011. – T. 12. – Вып. 4. – S. 308–326.
 8. Iakovenko N. M. Latynske shkilnytstvo i «shkilnyi humanizm» v Ukraini kintsia XVI – seredyny XVII st. [Tekst] / N. M. Yakovenko // Kyivska starovyna. – 1997. – № 1-2 (315). – S. 11–27.
 9. Olin J. Erasmus, Utopia, and the Jesuits: Essays on the Outreach of Humanism [Text] / John C. Olin. – New York: Fordham University Press, 1994. – 105 pages.
 10. O'Malley J.W. Jesuit Schools of Humanities Yesterday and Today [Text] / John W. O'Malley // STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUITS. – 2015. – Vol. 47. – No. 1. – P. 1 – 34.
 11. O'Malley J.W. Renaissance Humanism and the First Jesuits [Text] / John W. O'Malley // Ignacio de Loyola y su tiempo: Congreso Internacional de Historia (9-13 Septiembre 1991); Universidad de Deusto / J. Plazaola, S.J., Ed. – Bilbao: Ediciones Mensajero, 1992. – P. 381 – 404.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Basenko R. O. Heneza i zmist osvithno-vykhovnoho napriamu molodizhnoi polityky